

Daniel Bensaïd

Utolsó írása (Puissances du communisme)

A napokban elhunyt francia marxista filozófus Daniel Bensaïd a kommunizmus fogalmáról szóló, egyben élete legutolsó írását közöljük. Ezt az írást Bensaïd ezen a hétvégén adta volna el a Puissances du communisme 1/ konferencián...

1843-ben „A társadalmi reform előrehaladás a kontinensen” c. cikkében a fiatal Engels (aki ekkor mindössze 20 éves volt) a kommunizmust úgy írta le, mint ami „szükséges konklúzió, amelyet kötelességünk levonni a modern civilizáció körülményeiből kiindulva”.

Azaz összességében a kommunizmust egy logikus következtetésnek látta, az 1830-as forradalom következményeként, amely során a munkások „visszatértek a dolog élő gyökereihez és a nagy forradalom tanulságaihoz, szenvedélyesen magukhoz ragadva Babeuf kommunizmusát.”

A fiatal Marx számára ezzel szemben ez a kommunizmus még csak egy «dogmatikus absztrakció» volt, a «humanizmus elvének ösztönös, eredeti megnyilvánulása». A megszületben lévő proletariátus a «emancipációjának doktrínereinek karjaiba vetette magát», „szocialista szekták” és zavaros elmék karjaiba, akik „humanista szózatokat mondtak” az „egyetemes testvériség milleniumáról”, mint az „osztályviszonyok képzeletbeli eltörléséről”. 1848 előtt ez a kísértetszer, programmal nem

1/ A cím nagyon nehezen lefordítható. A „puissance” egyszerre jelent erőt, hatalmat, képességet és jelent séget, tehát a cím: A kommunizmus ereje/képességei/hatalma/hatóköre. Úgy éreztük talán a francia cím meghagyása (ezzel a magyarázattal) a legjobb megoldás.

rendelkezik kommunizmus különböző egalitárius szekták, Étienne Cabet „Icárians” c. regénye által inspirált álmódosítások „eldurvult” alakjában történt föl és kísértett, gomolygott a korszaklemben.

Az absztrakt ateizmus meghaladása már itt egy új, *társadalmi* materializmust implicált, amely nem más mint maga a kommunizmus: „mint ahogy az ateizmus mint Isten megszüntetése az elméleti humanizmus létrejövése, a kommunizmus mint a magántulajdon megszüntetése a valóságos emberi életnek mint az tulajdonának vindikálása” [Marx: Gazdasági-Filozófiai kéziratok] Korántsem valami féle vulgáris antiklerikalizmus, ez a kommunizmus „a gyakorlati humanizmus [...] létrejövése”, amely számára már nem pusztán a vallási elidegenedettség leküzdése a feladat, hanem a valós társadalmi elidegenedettség és nyomorúság meghaladása, hiszen ez utóbbiakból származik a vallás iránti szükséglet.

1848 fundamentális tapasztalatától a Párizsi Kommunig a főnálló rend megdöntését zászlajára tűz „valóságos mozgalom” formát és erőt nyert, elsöpörve a «szektás bohócbabukat» és nevetségessé téve a „tudományos tévedhetetlenség orákulumi hangját”. Másképpen kifejezve a kommunizmus, ami kezdetben szellemi állapot (vagy állásfoglalás), azaz „filozófiai kommunizmus” volt, megtalálta politikai formáját. Negyedszázad alatt a kommunizmus felntt: filozófiai és utópikus megjelenési módjaitól eljutott az emancipáció végre megjelent politikai formájához.

1. Az emancipáció jelszavai nem tudták sértetlenül és tisztán átvészelní a huszadik század borzalmait. Azt mondhatjuk, hogy a mesékben szereplő állatokhoz hasonlóan nem haltak meg egészen ezek a szavak, de mind súlyosan

megsebesültek. „Szocializmus”, „forradalom”, sőt még az „anarchia” is: alig jártak jobban, mint maga a „kommunizmus” kifejezés. A „szocializmus” belekeveredett Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolásába, a gyarmati háborúkba, majd a polgári kormányokkal való kollaborációba, míg végül egészen elvesztette minden tartalmát, ahogy „kiterjedését” egyúttal folyamatosan növelte. Módszeres ideológiai kampánnyal sikerült elérni, hogy sokak szemében a forradalom fogalma az erőszakkal és terrorral legyen azonos. A kommunizmus egyike azoknak a szavaknak, amelyek nagy ígéreteket és a jövőre vonatkozó álmokat hordoztak magukban – és ez a szó történetének legsúlyosabb sebesülését akkor szenvedte el, amikor az állami-bürokratikus gondolkodás foglyává és egy totalitárius történelmi kísérlet szolgájává vált. A kérdés mármost az, hogy ezekből a „sebesült szavakból” van-e olyan, amelynek meggyógyítása és talpra állítása, újbóli útnak indítása megéri a fáradságot.

2. Ehhez szükséges átgondolnunk mi lett a huszadik század kommunizmusából. Ez a szó nem létezhet az időn kívül és anélkül, hogy tekintetbe vennénk a történelmi megpróbáltatásokat, amelyeknek alávetették. A „kommunista” szó használata az egyszerre autoriter és [gazdaságilag] liberális kínai állam leírására sokkal súlyosabb teherként nehezebb terhet jelent (és sokkal több ember szemében), mint bármi, amit a „kommunista hipotézis” újabb törekeny elméleti és kísérleti hajtásai kompenzálni tudnának. A kísértés, hogy kivonjuk magunkat a kritikai jelleg történelmi áttekintés feladata alól ahhoz vezet, hogy a kommunista gondolatot bizonyos atemporális [időn kívüli] „invariánsokká” alakítjuk, olyan gondolatokká, melyek az igazságosságtól és emancipációtól függetlenek – ahelyett,

hogy a kommunizmust specifikus politikai formaként fognánk föl, az emancipáció programjának szükséges formájaként a t kés domináció korszakában. A szó így tehát politikai precizitásából veszít, miközben etikai és filozófiai relevanciájának területe kitágul. Az egyik kritikus kérdés természetesen az, hogy a Szovjetunióban kialakult bürokratikus despotizmus az októberi forradalom legitim örököse-e, vagy egy bürokratikus ellenforradalom gyümölcse. Az utóbbi hipotézist nem csak a perek, tisztogatások, a masszív deportálások ténye támasztja alá, hanem a szovjet társadalom és államapparátus teljes felforgatása a harmincas években.

3. Nem lehet rendeletekkel új szókincset létrehozni. A szókincs és a szóhasználat hosszú folyamat során alakul ki, a gyakorlaton és a különböző tapasztalatokon keresztül. Ha engednénk annak a törekvésnek, hogy a kommunizmust a sztálini totalitárius diktatúrával azonosítsuk, az azt jelentené, hogy kapitulálunk az átmeneti gyztesek előtt, összekeverjük a forradalmat a bürokratikus ellenforradalommal és lezárjuk a „bifurkációk” azon fejezetét, ami pedig az egyetlen, amiben helye van a reménynek. Ez pedig azt is jelentené, hogy helyrehozhatatlan igazságtalanságot követünk el az ismert és anonim legyöttekkel szemben, akik szenvedélyesen megélték a kommunista eszmét, és akik egyben életet adtak az eszmének, szemben a róla alkotott karikatúrákkal és hamisítványokkal. Szégyen azokra, akik lemondanak a kommunizmusról is, amikor lemondanak a sztálinizmusról és azokra, akik csak addig és annyiban voltak kommunisták, ameddig és amennyiben sztálinisták voltak! ^{2/}

^{2/} ld. Dionys Mascolo, A la recherche d'un communisme de pensée, Editions Fourbis, 2000, p. 113

4. A kapitalizmus borzalmával szembenálló – lehetséges és szükséges – „másik” összes megnevezési kísérlete közül a „kommunizmus” szó az, amelyik a legtöbb történelmi jelentést és értelmet, illetve a legtöbb robbanékony programmatikus tartalmat hordoz magában. Ez a szó idézi föl legjobban a dolgok megosztásának és az egyenlőségnek közösségiségét, a hatalom nyilvánossá-közössé tételét, az egoista érdekkalkulációval és az univerzális versennyel szembeállított szolidaritást, az emberiség közjavainak védelmezését (legyenek azok természeti vagy kulturális kincsek), az ingyenesség szférájának kiterjesztését (azaz az áruszféra visszaszorítását [démarchandisation]) az alapvető szükségletek teljes területére, szemben a Föld privatizációjának általános zsákmányszerzési logikájával.

5. A kommunizmus szintén neve a társadalmi gazdagság egy másik mércéjének, amely különbözik az és az érték törvény és az árulógika érték meghatározási eljárásától. A „szabad és torzítás nélküli verseny” alapja az „idegen munkaid elsajátítása” [Grundrisse, MEM 46/2., 172.o.]. Ez a mechanizmus kvantifikálni akarja a kvantifikálhatatlant, az emberi nem a természeti környezethez f z d , saját reprodukciójához szükséges érzékletes, sajátos viszonyát pedig redukálni az absztrakt munkaid szegényes közös mércéjére. A kommunizmus a gazdagság egy másik mércéjének neve, egy olyan ökológikus fejlődésé, ami minőségileg különbözik a növekedés pusztán mennyiségi fogalmától. A t kefelhalmozás logikája nem csak a profitra való termelést követeli meg, szemben a társadalmi szükségletekre való termeléssel, hanem a „fogyasztás új formáinak termelését”, a fogyasztás szférájának állandó kib vítését az „új szükségletek és új használati értékek létrehozásán keresztül”:

ebb l származik ”az egész természeti világ kizsákmányolása” és a „föld mindenoldalú kizsákmányolása”. A t kének ez a pusztító fékezhetetlensége, olthatatlan éhsége adja ma egy radikális öko-kommunizmus megteremtésének aktualitását.

6. A kommunizmus kérdése el ször is – a Kommunista Kiáltvány szerint – a tulajdon kérdése: „[...] a kommunisták ebben az egyetlen kifejezésben foglalhatják össze elméletüket: a magántulajdon megszüntetése” [Kommunista Kiáltvány, 2. fejezet], ami a termelés és a csere eszközeire vonatkozik, amelyek nem összekeverend k a személyes használati tárgyakkal. És „[m]indezekben a mozgalmakban a kommunisták a mozgalom alapvető kérdéseként a tulajdon kérdését helyezik el térbe, függetlenül attól, hogy ez a kérdés többé vagy kevésbé fejlett formát öltött-e.” [uo., 4. fejezet] A Kommunista Kiáltvány második fejezetét lezáró tíz pontból tulajdonképpen hét a tulajdonformával kapcsolatos: a földtulajdon kizsákmányolása és a földjáradék állami kiadásokra fordítása; er s progresszív adó; a termelés és a csere eszközeinek örökölhet ségének eltörlése; az összes emigránsok és lázadók tulajdonának elkobzása; a hitel centralizálása az állam kezében nemzeti bank révén; a közlekedésügy társadalmiasítása és az általános és ingyenes oktatás mindenkinek; „a nemzeti gyárak, termelési szerszámok gyarapítása”, a parlagon lévő, elhanyagolt földek megm velhet vé tétele. Ezek a lépések mind abba az irányba tendálnak, hogy valamiféle demokratikus politikai kontrollt alakítsanak ki a gazdaság fölött, a közjó els dlegességét az önérdékkel szemben, a köztérnek a magántérrel szemben. Nem a tulajdon minden formájának eltörlésér l van szó, hanem „a modern polgári magántulajdon”, „a termékek olyan el állításá-

nak és elsajátításának” módja eltörlésér l, ami azon alapul, hogy az egyik ember a másikat kizsákmányolja.

7. Két jog egymásnak feszülésekor – ahol az egyik a tulajdonosok joga a közjavak kisajátítására és a fölöttük való rendelkezésre, míg a másik a tulajdon nélküliek joga a létezéshez – „az er szak dönt” [német eredetiben: Gewalt, franciául: la force], írja Marx. [A t ke I. kötet, 3. szakasz, 8. fejezet] Az osztálykonfliktusok teljes modern történelme, a németországi parasztháborúktól kezdve át az angol és francia forradalmon egészen az utóbbi század szociális forradalmáig ennek a konfliktusnak a története. E harcok során fokozatosan kialakult egy új legitimitás, amelyet szembe lehet állítani az uralkodó osztályok legalitásával, jogrendszerük igazságosság-fogalmával. Mint „az emancipáció végre megtalált politikai formája”, mint az állam hatalmának „eltörlésére” tett kísérlet, mint a „szociális Köztársaság”

megvalósítása a párizsi Kommün ennek az új legitimitásnak a megjelenését illusztrálja. A Kommün tapasztalatai számos népi önszervezési és öngazgatói kísérletet inspiráltak a későbbi forradalmi szituációkban: munkástanácsok, szovjetek, katonatanácsok, szakszervezetek [cordons industriels], lakóhelyi közösségek, mez gazdasági szövetkezetek, amelyek a politika „deprofesszionalizálására”, a társadalmi munkamegosztás módosítására törekednek, megpróbálják létrehozni az állam (mint a társadalomtól elkülönül bürokratikus szerv) elhalásának el feltételeit.

8. A t ke uralma alatt minden látszólagos elrelépésnek megvan az ellenpárja a visszalépés, a rombolás tekintetében. A kapitalista fejlődés *in fine* mindig csak „a szolgaság formájának módosulása”. A kommunizmus más alapelveket és más kritériumokat jelent, mint a szükséges hozam és a pénzben kifejezett rentabilitás parancsa. Elször is a kényszer ségb l

végzett munka időtartamának drasztikus csökkentését és magának a munka fogalmának a megváltozását: nem lehetséges addig a személyes fejlődés a „szabadidben”, amíg a legtöbb ember számára a munkavégzés az elidegenedés és a személyiség megcsönkítésének szférája. A kommunista perspektíva szintén magában foglalja a férfi-n viszony radikális megváltozását: a nemek közti kapcsolat a más-ság [altérité] megtapasztalásának legelső és legfontosabb alkalma és amíg itt fönnáll az elnyomás viszonya, addig a „másik” (legyen akár kulturálisan, b rszínében, szexuális orientációjában eltér az uralkodó normalitástól) mindig az elnyomás áldozata lesz. A valódi haladás pedig – a kommunista perspektívában – a szükségletek fejlődését és finomodását jelenti, s ezek sajátos, megismételhetetlen együttese tesz minden embert egyedülálló lényvé, akinek egyedisége egyben az emberi nemet is gazdagabbá teszi.

Red News